

teletömve [Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései, s. a. r. Praznovszky, 34.]. Könnyen elképzelhető, hogy Mauks Kornélia visszaemlékezései előre „kitaposták az utat” a feleség későbbi emlékiratának, erőteljes hatást gyakorolva rá, hiszen néhány esetben úgy tűnik, mintha a jelenetkezés követné Kornélia valamelyik korábbi szövegét. Ennek a felvetésnek a mérlegelése valószínűleg termékeny lehet, hiszen kimutatható egy szöveghely, ahol Mikszáthné szinte szó szerint átvette Mauks Kornélia néhány mondatát [Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései, s. a. r. Király, 381.]. Úgy tűnik tehát, hogy Mauks Ilona nem csupán férje szövegeit, hanem a testvére visszaemlékezéseit is felhasználta a visszaemlékezéseihez. Ebben is Mikszáth munkamódszerét követte, aki szintén összegyűjtötte a Jókaival kapcsolatos anekdotákat az író rokonaitól. A fentebb említett kritikai kiadás elkészülte tehát egy újabb szempontból is szükséges lenne, mert egy részletesebb textológiai feltárás révén jobban megragadhatóak lennének a két emlékirat kapcsolódási pontjai, illetve kirajzolódna két fontos, egymással szorosan összefüggő, mégis különböző Mikszáth-portré is. Ehhez – mint kezdeti lépés – Mauks Kornélia visszaemlékezéseinek újrakiadása is hozzájárulhatna, hiszen ezáltal a két Mauks-lány szövegét párhuzamosan is lehetne olvasni, és átfogóbb képet kapnánk arról is, hogy a korabeli sajtóban milyen Mikszáth-képek jelenhettek meg.

Mindez természetesen nem lehetett a 2021-es, hatodik kiadás feladata, nem is vártuk el tőle, hogy az összes problémával számot vessen, hiszen a kötet az előszó mellett pusztán az olvasószöveget és Mauks Ilona néhány jegyzetét tartalmazza. A kiadványnak valószínűleg jót tett volna egy rövidke jegyzetapparátus, amely a fontosabb információkat foglalja össze, hiszen a szöveg olyan utalásokat is tartalmaz, amelyek nem fejthetők vissza minden olvasó számára. Ugyanakkor a kultusztörténetben betöltött fontos szerepe mellett ez az ünnepinek is tekinthető kötet [2022-ben van Mikszáth születésének 175., az emlékirat megjelenésének pedig 100. évfordulója] megmutatja azt, hogy érdemes újra kézbe vennünk Mikszáthné Mauks Ilona művét, hiszen úgy szövegtechnikailag, mint keletkezéstörténetileg bőven van mit újragondolnunk vele kapcsolatban. [Noran Libro]

FÜLÖP DOROTTYA

A háttérben várakozók

BAKÓ ENDRE: VÁRADI MŰHELY. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK

Bakó Endre az elmúlt évtizedek folyamán különböző fórumokon megjelent, Debrecen és Nagyvárad irodalmi és művelődéstörténeti múltjával foglalkozó tanulmányainak, esszéinek és dokumentumriportjainak gyűjteményes kötetbe foglalására már korábban is volt példa. Ezek hozzáférhetőek magyarországi [Rejtett vízjelek. Irodalmi tanulmányok, Napló Kiadás, Debrecen, 2008; Ágak és hajtások. Irodalmi tanulmányok, Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 2014] és romániai [nagyvárad] kiadásokban is [Irodalmi örvárosok. Írások és írók Debrecentől Nagyváradig, Várad–Méliusz, 2016]. A nagyváradai Holnap Kulturális Egyesület kiadásában, Szűcs László szerkesztésében

megjelent legújabb, e recenzió tárgyát képező *Várad műhely. Válogatott tanulmányok* című kötetét tavaly novemberben mutatták be Berettyóújfaluban, a Nadányi Zoltán Művelődési Házban. E bemutató apropóján Kocsis Csaba írásából értesülünk a mű keletkezésének körülményeiről [Kocsis Csaba, *Az erdő nem csak óriás fákból áll*, Várad, 2022. március 18.]: „2009-ben jelent meg róla [Nadányi Zoltánról] a monográfiám *Nadányi Zoltán világa* címmel. Eredetileg az ő munkásságából szerettem volna doktorálni, de azt mondták, írjak inkább az óriásokról. Egy erdőben azonban nemcsak szálfák nőnek, vannak kisebbek és van aljnövényzet is, ezekkel együtt erdő az erdő. Akkor határoztam el, hogy foglalkozom kisebbekkel. Például »Költő« Nagy Imrével, Gulyás Pállal és Nadányi Zoltánnal is, és ebben a szellemben fogtam hozzá a *Várad műhely* anyagának feldolgozásához is.”

A Holnap Irodalmi Társaság – a *várad műhely* – „sztárjainak” vonatkozásában mondhatni periodikusak a szakmabeli előadások, készülnek tanulmányok, kötetek, sőt, monográfiák is várhatóak, hiszen *A Holnap* első antológiakötetének megjelenése óta ezek a „szellemi mérföldkövek” [128.] töretlenül apellálnak széles körű érdeklődésre. Így például *Kuriózumok, tévhitok, valós érdemek. A Holnap jelentőségéről és Ady nagyvárad-i kapcsolati hálójáról* címmel legutóbb Boka László tartott előadást Nagyváradon, Ady születésének 145. évfordulója alkalmából. A *Várad műhelyben* is Ady [a „szálfa”, az „óriás”] és a *holnaposok* kerülnek előtérbe, hiszen értelemszerűen a költőhöz való kötődés egyazon szálra fűzi a helyi irodalmi közeg Adyval egyidőben és Ady után jelentkező szereplőit. E kötet 232 oldalán tizenhárom tanulmányból hat foglalkozik a holnapos, ám ezúttal a „kisebb” holnapos költők életrajzi hátterével és irodalmi pályafutásával. Ebből a perspektívából kiindulva Bakó válogatott írásai két okból is dicséretesek: egyrészt azért, mert ez a hat, és még inkább további hét tanulmánya „kisebb” bihari költőket, egyéni versesköteteket és antológiákat, sőt, irodalmi eseményeket emel ki, másfelől mert elsősorban és specifikusan e szereplők helyét keresi az országos irodalmi palettán, és ennél fogva költészetük aspektusait elemzi korabeli kritikák és szemléltető [vers]idézetek alapján.

A kötet tanulmányai közül kettő különösen jelentős a szakirodalom számára. Az első, *Kollányi Boldizsár arcképéhez* című írás egy egyedülálló, hiteles és hiánypótló életrajz *A Holnap* második antológiakötetének szerkesztőjéről, melyben Bakó két következtetést von le az életművel kapcsolatban: egyrészt felhívja a figyelmet a források tekintetében feltáruló igazság [Kollányi eltért a polgári radikalizmustól, csatlakozott a jobboldalhoz, 26.] és az irodalmi köztudatban megmaradt Kollányi-kép [„mintha törés nélkül futotta volna be pályáját”, 32.] közötti ellentmondásra. Másrészt, verseskötét [Vérfojtok – Énekszó a fürgetegben, Lamper R. Kereskedése, Bp., 1916] vizsgálva Kollányi írói vénájával kapcsolatban kijelenti, hogy a *Vasárnapi Újság* egy ismeretlen kritikusának szentenciájával ért egyet: „irodalmilag fegyelmezett agyú ember, láthatólag tudja, mi módon kellene a háború témáit megfogni, de csak elméletileg tudja, nem bír velük költő módjára elbánni” [25.].

Az *Antal Sándor nagyvárad-i évei* című tanulmány a kötet második kiemelkedő munkája, amely terjedelmére nézve az első nagyobb kísérlet az író alakjának középpontba állítására. *A Holnap* antológia első kötetének szerkesztőjéről szóló írásában Bakó arra a következtetésre jut, hogy svéd nyelvismerete révén Antal műfordítói munkái a mostaninál jóval nagyobb figyelmet érdemelnének, és hogy „szépirodalmi

művei nem tartoznak az első vonalba, de érdekes színfoltnak számítanak. Igazi világa a publicisztika volt.” [56.]

A tanulmányok kötetbeli sorrendjét megbontva, jelentőségét tekintve harmadikként foglal helyet a sorban „*A Holnap asszonya*”. *Miklós Jutka pályaképe* című értekezés, amely a Holnap Irodalmi Társaság egyetlen női tagját állítja középpontba egy, a Kollányiéhoz hasonló nagyobb terjedelmű munka formájában. Két verseskötete [*Miklós Jutka költeményei*, Budapest, 1904; *Élet őfelségéhez*, Nagyvárad, 1908] elemzésének eredményeként Bakó megállapítja, hogy „az egyetlen modern költőnő” [148.], aki, nem melleleg, sikeres fényképész volt, ám költőként egyértelműen A Holnapnak köszönhetően vált híressé: „verseit végeredményben egy tehetséges pályakezdő szárnypróbálgatásainak, egy meghiusult életmű prelúdiumának kell felfognunk” [173.].

A Holnap Irodalmi Társaság váradi „nagy[obb]” poétája, Dutka Ákos költői portréjával két tanulmány is foglalkozik. Az első *A füzesek kósza dalosa. Az önreflexió Dutka Ákos költészetében* című írás, melyben Bakó azt hangsúlyozza, hogy mivel a kutatások jellemzően a költő életrajzával foglalkoznak (illetve a költészetével is jobbára csak Ady révén), ezért tanulmányában Dutka költészetének poétikai szempontok szerinti megközelítését adja, azaz a „versek genézisét, stílusát, alkatát” vizsgálta meg, ezen belül is a késői költemények önreflexív verstípusát [60–61.]. Megfigyelései alapján leszögezi, hogy Dutka sokáig az Ady-epigon bélyegét viselte magán [ahogyan *A Holnap*-antológiák költői általában], és bár határozottan „szuverén egyéniséggé nőtte ki magát” az évek során [62.], és életműve „érzelemgazdag, bensőséges, kulturált, értékekben bővelkedő [...], de nem tartozik a nagy költészet körébe”. [73.] Ugyanakkor felhívja a figyelmet a Dutka életrajzában is létező kettősségekre a költő állásfoglalásait illetően [például forradalom–ellenforradalom ügyében].

A második Dutka-tanulmány – *Dutka Ákos bihari identitása* – a költő szülőföldvállomlásait kutatja a legjelentősebb, Nagyváradot irodalomtörténeti távlatból felmagasztaló verseiben is [*Cédrusfa csellón*, Budapest, 1934], amelyek középpontjában Ady és Juhász Gyula alakja áll. Bakó egy merész és sokat sejtető kijelentéssel azt állítja, hogy „Juhász Gyula Váradon töltött évei [1908–1911] jelentették Dutka életének csúcskorszakát” [79.]. A következtetéseket levonva állapítja meg, hogy egy „színvonalas, de újdonságot nem teremtő költészet a Dutkáé, ő Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula mögött jár” [83.]; viszont hozzáteszi konklúziójához, hogy egy őszinte, magyarságcentrikus értékszemlélet, sorsirodalom képviselőjeként kell viszonyulni hozzá [91.].

A Holnap legfiatalabb költőjéről szóló, az *Emőd Tamás bihari „tarisznyája”* című tanulmányban Bakó külön elemzi a berekböszörményi és váradi kötődésű verseket, és úgy találja, hogy Emőd „költészete, noha egyetlen, hordoz maradandó értékeket is. Ide számíthatjuk fiatalkori balladáit, jól sikerült művészportréit, magyarság-hitvallásait” [206.]. Felhívja továbbá a figyelmet arra, hogy Emőd pályakezdése „erős reflektorfény”-ben volt, mert „megvolt benne az adottság, hogy a nagyok közé emelkedjen” [197.], ugyanis Dutka Ákostól és Miklós Jutkától eltérően már indulásakor [első önálló kötetével, *Emőd Tamás versei*, Nagyvárad, 1911] sem Ady nyomdokain járt [viszont később a kabaré és a színház világa szippantotta be].

Bakó Endre sokéves munkásságának központi témája Nadányi Zoltán alakja, aki szintén tekinthető mérföldkönek a szerző kutatásaiban, egyrészt, mert vele vette

kezdetét az irodalmi „kisebbek” felé fordulása, másrészt mert tulajdonképpen neki köszönhetően ismerjük a szerelmi költészet e jeles művelőjének életét, munkásságát. E tanulmánykötetben róla is két írást találunk.

Az első, *Nadányi Zoltán, a levéltáros* című írás elsősorban a berettyóújfalui levéltárosi évekről nyújt információt, Nadányi személyes vallomására helyezve a hangsúlyt: „Egy költő vállán micsoda teher a főlevéltarosság!” [95.]. A *Nadányi Zoltán nyelv- és irodalomszemlélete* című tanulmánnyal viszont Bakó „a bihari Robinson” [109.] sokoldalúságát mutatja be, enged bepillantást életművébe (amely „az erotikus költészet és természetlíra valóságos példatára”, 121.). Megpróbálja őt is besorolni irodalomtörténetileg, és megállapítja, hogy művészi felfogásában a *Nyugat* első nemzedékéhez tartozik [117.], és hogy „nem nyitott új fejezetet a magyar líra-történetben, de a befogadott hatásokat sajátjává forrasztotta, egyénivé hangszerelte, senkinek epigonja nem volt” [108.]. Fontos szempontja a tanulmánynak az is, hogy bár Nadányi költészetét Babits is nagyra becsülte [111.], műfordítói életműve (Heine-fordításai) inkább számít jelentősnek.

A kötet szerkezete szerint az utolsó két tanulmányban, mondhatnánk, „a még kisebbek” („az aljnövényzet”) kerülnek felszínre. Az *Arató András költői arcmása* című munka az ún. „tragikus nemzedék” csoportjának egyik költő-újságíró képviselőjét mutatja be. Bakó elemzést ad Arató egyetlen verseskötetéről (*Töredelmes vallomás*, Nagyvárad, 1938, 219.), megállapítva, hogy a kritika szerint versei fogadtatása többnyire jó volt, és hogy versei érdemesek rá, hogy a közönség megismerkedjen velük.

A *Bélteky László pályaképe* című tanulmány a költő szintén egyetlen verseskötetében (*Jelszó nélkül*, Nagyvárad, 1941) szereplő költemények elemzése, és felhívja a figyelmet arra, hogy Bélteky az *Új Arcvonal* [1932, Kolozsvár] és a *Tíz tűz* [1932, Nagyvárad] című jelentős, ám mára szintén kissé elfelejtett antológiákban is szerepelt. Összefoglalásában Bakó egy „kérészetű költői pályáról” beszél, Jánosházy György kritikáját idézve: „Bélteky László költő, ha nem is a legnagyobbak közül való” [231.].

A *bihari lant* [1920]. *Egy feledésbe merült versgyűjteményről* című tanulmány egy valóban méltatlanul elfeledett antológia emlékének felelevenítése. Egy 1920. november 27-i Arany-ünnepség alkalmával tízezer példányban jelentette meg e kötetet a Bihar megyeiek és Nagyváradiak Szövetsége a bihari menekültek javára. Az antológiában a holnaposok közül Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, valamint Nadányi Zoltán, Ritoók Emma, Sas Ede és Zilahy Lajos szerepelt Arany János szellemét megidéző, a Trianon utáni Váradot is sirató költeményekkel [178.], melyek az irredenta költészet művészi értékeit is hordozó történelmi, nyelvi és lélektani dokumentumaiként is jelentősek. [182.]

Az *Arany-centenárium Nagyváradon* című tanulmány az újjászervezett Szigligeti Társaság által 1917. március 18-án tartott Arany-émlékünnepséget eleveníti fel. Az esemény különlegességét, amint az a felhasznált forrásokból kiderül, Kosztolányi Dezső előadása adta. Érdekes darabja e kötetnek a *Tóth Árpád műbírálatai pályatársakról* című tanulmány, melyben a költő tíz verseskötet-bírálatának összefoglalóit találjuk: az első világháborút megelőzően *A Holnap* második antológiája, Ligeti Ernő *Magányosan ezer tavasz közt*, Emőd Tamás *Dicséret, dicsőség*, Dutka Ákos *Az yperni Krisztus előtt*, Pelle János *Népek golgothája* című kötetait; majd a háború alatt Dutka *Ismerlek Caesar*, Nadányi Zoltán *Kerekerdő*, Huzella Ödön *A csend* és Sas Ede *A*

fehér város, valamint Ritoók Emma *Sötét hónapok* című verseskötetét. A tanulmány összegzésében Bakó a következőképp méltatja Tóth Árpád kritikusi attitűdjét: „a komolyság, a pályatársi beavatottság, az empátia, a tárgyilagosságra való törekvés, az értékmentés, az esztétikai normák mentén haladó számonkérés” jellemző rá. „Ezért is tévedett ritkán.” [135.]

A találóan *váradai műhelynek* elnevezett tanulmánykötet e valóságos műhely elsősorban költőkként megnyilvánuló bihari [mai határokon inneni és túli] nagy(obb) és kisebb szereplőit mutatja be, az ő irodalmi-költői pályájukon keresztül reflektálva arra is, hogy milyen sokféle kontextusban [úgy mint Ady és A Holnap, Trianon, a zsidókérdés, az asszimilálódott magyar zsidóság helyzete, filozófiai és ideológiai állásfoglalások, nacionalizmus és progresszió konfliktusa] lehet és szükséges olvasni a verseiket. A kötetbe beválogatott tanulmányok a korszakra jellemző fontos kérdéseket is fejtegetik, feltűntetik a különböző felek érdekeltségeit, összességükben pedig új, teljesebb színben tárják elénk az egyes tanulmányok fókuszába helyezett *műhelybelieket*, megindítják és fokozzák az olvasó érdeklődését.

Kik is tulajdonképpen a múlt század első felének bihari költői, és hol helyezhetőek el a magyar irodalomtörténetben? Ezek a tanulmányok fő kérdései, megválaszolásuk pedig szerzőjük olvasmányos stílusban, a rendelkezésre álló forrásokra támaszkodva [leszármazottak által kutatásra bocsátott dokumentumok, kortárs kritikák, visszaemlékezések] egészíti ki a szakirodalom ismeretanyagát [*Kollányi Boldizsár arcképehez, Antal Sándor nagyváradi évei*, „*A Holnap asszonya*”. Miklós Jutka pályaképe].

Bakó természetesen feltűnteti az előző [korántsem kimerítő jellegű] kutatások eredményeit, és ezek hiányosságait is e témában [a neves nagyváradi kutatók, úgy mint Indig Ottó, Péter I. Zoltán munkásságára is utalva], és egyértelműen rámutat, hogy A Holnap költői [Adyt, Babitsot és Juhász Gyulát kivéve] nem voltak nagy költők. Ennek ellenére velük és a náluk is „kisebbségekkel” és mindannyiuk költészetével is szükséges foglalkozni, elhelyezni őket a magyar irodalmi panteonban, annál az egyszerű oknál fogva, hogy érdemes, hálás és izgalmas feladat. Éppen ezért, a pótlást célozva, felhívja a figyelmet arra is, hogy egy-egy általa bemutatott költői életrajz mely részletei kevésbé vagy egyáltalán nem ismertek [esetleg hiányoznak], illetve hogy melyek azok a szintén hiányosságot mutató fontos irodalomtörténeti komponensek, amelyekről a kutatás ezekben az esetekben hajlamos megfélemedezni [például összegyűjtött versek, kritikai kiadások, monográfiák terén, akár A Holnap Irodalmi Társaság köré csoportosuló, háttérben várakozó írók, de akár más művészek esetében is]. [*Holnap*]

SZAMOS MARIANN